

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО — наука, що комплексно вивчає характеристики [документів](#), процеси їх створення, зберігання та функціонування. Об'єкт Д., центр. ланкою якого є документ, має складну структуру й охоплює сфери створення та функціонування Д. Предмет Д. — дослідж. еволюції і сучас. змісту характеристик документа, процесів його створення та функціонування у динаміч. стані. Серед гол. напрямів наук. дослідж. Д. — теор.-фундаментал., теор.-прикладні, істор., наук.-технологічні. Прикладами теор.-фундаментал. дослідж. є вивчення документації як інформ. ресурсу суспільства, явища культури та елемента соц. пам'яті; соц.-правових аспектів створення документації та доступу до її інформації; аналіз співвідношення і перспектив розвитку традиц. й електрон. документації (їхніх систем, потоків, комунікацій). Теор.-прикладні дослідж. зосереджені на вирішенні понятійно-термінол. і класифікац. (типолог.) проблем Д.; вивченні функцій, сутності (напр., як елемента управлін. документації) та властивостей документів і їхньої інформації; побудові уніфіков. моделей документів та їхніх систем, зокрема електронних. Істор. дослідж. (у межах т. зв. істор. Д.) спрямовані на вивчення генезису, істор. умов створення та функціонування документів і документації; аналіз еволюції характеристик змісту і форми; визначення процесів формування та розвитку видів і типів (класів) документів та документації, виявлення закономірностей у цих процесах. Проблематика наук.-технол. дослідж. сконцентрована переважно на виробленні рац. наук. методик створення офіц. документів, роботи з документацією, вивчення життєвого циклу офіц. документів; підготовці методик запровадження уніфіков. форм документів та уніфіков. систем документації; розв'язанні практич. проблем створення електрон. документів і вирішенні питань подальшого користування документами у динам. (діловодство) та статич. (під час зберігання в архіві) станах; впровадженні класифікац. схем документації. Д. пов'язане з [архівознавством](#), теорією [діловодства](#), правознавством, [лінгвістикою](#), [інформатикою](#); істор. Д. — з історією діловодства, держ. установ, а також з [джерелознавством історичним](#), [дипломатикою](#), [палеографією](#), [сфрагістикою](#) та ін. дисциплінами джерелознав. циклу.

Переважна більшість напрямів емпірич. освоєння характеристик документа, що виникли у 4-2 тис. до н. е., продовжує своє існування і нині. Серед них — інвентарно-каталож. спосіб узагальнення відомостей про документ; усвідомлення оригінальності, офіційності, нормативності, необхідності архів. зберігання та жанрово-темат. диференціації документів; інтерпретація семантики тексту через його переклад на ін.

мову тощо. Елементи наук. опрацювання складових документа наявні у працях давньогрец. істориків та у філол. дослідж. еллініст. доби. У середні віки вирішення прагматич. завдань вивчення офіц. документів (правових актів та ін.), переважно для встановлення їхньої оригінальності, зумовило формування сукупності знань із майбутніх наук. дисциплін джерелознав. циклу. Найзначніші зрушення у поділі сутнісних знань про документ відбулися у зв'язку з поширенням книгодрукування, що призвело не лише до відокремлення рукопис. документів від друк. вид. (зокрема в архівах та б-ках), а й їх опрацювання і вивчення як джерел ретроспектив. та оператив. інформації. Синтетичні галузі знань — манускриптознавство та бібліографія — на поч. 19 ст. розмежовували лише за зовн. ознаками об'єктів вивчення і бібліографію ще у 2-й пол. 19 ст. іноді трактували як істор. (історико-філол.) дисципліну, хоча саме в цей час її спрямовано переважно на інформ. забезпечення суспільства, розвиток природн. і тех. наук та виробництва. У межах бібліографії зародилася і впродовж 1-ї пол. 20 ст. розвинулася документац. наука (документація), що досліджувала процеси створення, збирання, класифікування та розповсюдження документів в усіх сферах соц. діяльності. Вона базувалася на досить широкому трактуванні поняття «документ» та ідентифікувала його з об'єктами, що зберігаються в архівах, б-ках і музеях. В істор. науці межі поняття «документ» одні науковці ототожнювали із сукупністю істор. джерел, ін. — лише з офіц. документом. Це призвело до розмежування двох груп дисциплін, які вивчали документи та книги (друк. вид.). Підґрунтям такого розмежування стали їх особливості як засобів комунікації та джерел інформації: документи — першоджерела знань (фіксують первинну інформацію, що має правове та історико-культурне значення); книги — засіб розповсюдження знань (фіксують вторинну інформацію, якій завжди передую документал. форма). У 1950-х рр. дослідж. документів, розпочате в архівознав. аспекті, виокремилася у самост. наук. дисципліну — Д. Опрацювання проблем створення та функціонування документів надало їй якісно ін. спрямування, порівняно з галузями знань, де документи вивчали як документал. пам'ятки. Найбільший внесок у становлення Д. у СРСР зробив К. Мітяєв, який у навч. посіб. «Теория и практика архивного дела» (Москва, 1946) вмістив окремий розділ «Общее документоведение», а у ст. «Документоведение, его задачи и перспективы развития» // «Вопросы архивоведения», 1964, № 2 визначив Д. як наук. дисципліну, що вивчає в істор. розвитку способи, окремі акти і системи документування явищ об'єктив. дійсності

та створені у результаті документування окремі документи, їхні комплекси та системи. 1966 у Москві засн. Всесоюз. (нині Всерос.) НДІ Д. та архів. справи — провідну наук. установу в СРСР у галузі Д. 1969 відбулося юрид. оформлення Д. як наук. спеціальності, у 1980-х рр. воно входило до блоку спеціальностей «Інформація та інформаційні системи» разом з архівознавством і документалістикою. Від 1970-х рр. у СРСР Д. вважали також спец. істор. дисципліною. У 1970–80-х рр. рад. фахівці з Д. гол. увагу приділяли управлін. документації (серед її класів — організац.-розпорядча, планова, звітно-статист., фінанс., банків.), а саме — створенню та функціонуванню її уніфіков. систем, розробленню уніфіков. форм документів, регулюванню процесів документообігу, організації підготовки, опрацювання, зберігання управлін. документів в установі, користуванню ними (найбільший внесок у розвиток Д. зробили А. Сокова, В. Банасюкевич, Т. Кузнецова, М. Ілюшенко, М. Ларін). Осн. сфера практич. впровадження результатів дослідж. — діловодство. Наприкінці 1980-х — на поч. 1990-х рр. в бібліографознавстві, бібліотекознавстві та, певною мірою, інформатиці сформувалося нове розуміння Д. Його витоки пов'язані з існуванням у 1930–50-х рр. документац. науки (документації), працями у цій галузі бельг. вченого П. Отле, серед них — «Traité de documentation» («Трактат про документацію», Брюссель, 1934) та діяльністю засн. ним Міжнар. бібліогр. інституту (в 2-й пол. 20 ст. — Міжнар. федерація з інформації та документації). Концепція заг. Д. ґрунтується на ширшому, порівняно з традиц., трактуванні поняття «документ», внаслідок чого відображає більш заг. підходи до аналізу його характеристик. Напрями дослідж. у цій галузі пов'язані з характеристиками зовн. форми, змісту, функцій документа, проблемами його класифікації (типології), закономірностями істор. розвитку й функціонування, а також пошуками універсал. технологій роботи з документами. Нині заг. Д. не спирається на певні сфери практич. діяльності, а існує у вигляді теор. конструкцій, сукупностей поглядів і може розглядатися як певна галузь знань для наук документально-комунікац. циклу. Серед перспектив. практич. напрямів, що мають загальнодокументознавче значення, — розроблення та впровадження автоматизов. інформ. систем для масивів вид., рукопис. книг й архів. документів; дослідж. створення та функціонування документів на електрон. носіях, а також засобів забезпечення їх збереженості. Популярність ідей заг. Д. у 1990-х рр. зумовлена впровадженням і поширенням підготовки документознавців у ВНЗах, зокрема й в Україні у межах спеціальності «Документознавство та інформаційна

діяльність». Поряд із заг., існує спец. Д., гол. об'єктом дослідж. якого є управлін. документація (результати застосовують у діловодстві). За кордоном проблематика, подібна заг.-документознав., певною мірою споріднена з наук. галуззю «документація», що відображена у курсах ВНЗів Франції, Німеччини, Іспанії, Італії та ін. країн. Набула поширення ще одна наук. дисципліна — «керування документаційними процесами», зміст якої наближений до проблематики управлін. Д.

Провід. наук. інституцією в Україні у галузі Д. є створ. 1994 Укр. НДІ архів. справи та документознавства (Київ). Один із гол. дослідниць. напрямів — вивчення документознав. проблем, переважно пов'язаних з норматив., метод. і наук. забезпеченням організації діловодства. Інститут видає «Студії з архівної справи та документознавства», міжвідом. зб. наук. праць «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство». Найбільша кількість наук. праць і навч. вид., присвяч. термінол., класифікац., функціонал. проблемам теорії документа, належить Г. Швецовій-Водці. 1997 у Харкові опубл. перший підруч. «Документоведение» [Н. Кушнарченко](#); 2000 у Києві — монографію «Документознавство: Історія. Теоретичні основи» [С. Кулешова](#), в якій охарактеризовано історію та теорію заг. і спец. Д. Проблематику Д. також опрацьовують держ. обл. і галуз. архіви, Інститути рукопису та архівознавства НБУВ, каф. архівознавства та спец. галузей істор. науки Київ. університету, документал. комунікацій Держ. академії керів. кадрів культури і мистецтв (Київ), держ. упр. Київ. університету культури і мистецтв та ін.

Рекомендована література

1. Банасюкевич В. Д., Сокова А. Н. Вопросы формирования теории документоведения // Развитие сов. документоведения (1917–1981): Сб. науч. тр. Москва, 1983;
2. Кулешов С. Г. Историчне документознавство: зміст та основні завдання наукового напрямку (до постановки проблеми) // Арх. України. 1998. № 1–6;
3. Ларин М. В. Управление документацией и новые информационные технологии. Москва, 1998;
4. Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій. Р., 2001;
5. Плешкевич Е. А. Основы общей теории документа. Саратов, 2005;
6. Кулешов С. Проект концепції розвитку документознавства в Україні // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідом. зб. наук. пр. К., 2007. Вип. 9.

[С. Г. Кулешов](#)

Бібліографічний опис:

Документознавство / С. Г. Кулешов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-20532>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).